

Universitätsbibliothek Wuppertal

De Theophrasti virtutibus dicendi

Stroux, Johannes

Lipsiae, 1912

Caput IV. De narrationis virtutibus

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-4889](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-4889)

μὲν οὖν εἰς δύο ἐρμηνεύειν, εἶτα σαφῶς δεῖ λέγειν. Prima pars ab Aristotele et virtutum doctrina plane aliena est. Altera etsi congruit et nomine et praeceptis quibusdam, tamen aliud est *σαφήνειαν* inter multa varia praecepta postulare, aliud eam sub *virtutis* nomine fundamentum ponere totius elocutionis. Gorgianas figuras (*ἀντιθέτα, παρισώσεις ὁμοιότητος*) Anaximenes neque prima neque altera sua elocutionis parte, sed appendicis instar tractavit (c. 26 *περὶ δὲ ἀντιθέτων κτλ. . . λέγωμεν ἤδη. δεησόμεθα γὰρ καὶ τούτων*). Quae cum ita sint, neque Isocrates neque Anaximenes in historia virtutum elocutionis locum obtinent. *Αἱ ἀρεταὶ λέξεως* a philosophis, non a rhetoribus et inventae et institutae sunt (Aristoteles, Theophrastus, Stoici). Sed *λέξεως* virtutes inventae videntur esse et instructae ad exemplum *ἀρετῶν διηγήσεως*, quae propius nos ad rhetores quam ad philosophos ducent. Ad eas iam transeamus.

CAPUT IV.

DE NARRATIONIS VIRTUTIBUS.

Omnium orationis partium narratio proxime accedit ad ipsam, quae in eloquendo valet, vim atque rationem. Et prooemio et epilogo et omnibus argumentandi partibus finis est propositus, qui dictioni certas leges imperet; narratio nihil agit, nisi ut rem ignotam dicendo exponat. Itaque inter praecepta, quae narrationem instituunt, plura quam in reliquis partibus orationis ad ipsam elocutionem pertinent.

Aristoteles quidem narrationis qualitates omnes, de quibus dicit, ex rebus deducit. Ut ne brevis aut celeris (contra Isocrateos) sit *διήγησις*, sed *μετρίως* (Rhet. III 1416b30). *Ὅσα ἡδέα τοῖς δικασταῖς* (1417a7) narrare licet, sed haec voluptas aperte ad res, quae narrantur, non ad suavitatem *λέξεως* pertinet. Neque quod *ἡθικὴν τὴν διήγησιν εἶναι* (1417a16) iubet, neque quod dicit: *ἔτι ἐκ τῶν παθητικῶν λέγε* (1417a36), cum ethica et pathetica dictione, quam capite III 7 descripsit, consentit. Ibi de personarum verbis, hic de personis ipsis et rebus loquitur. Atque ut ethica et pathetica *λέξεις* partes sunt *τοῦ πρόποντος ἐν τῇ λέξει*, quo efficitur *τὸ πιθανόν*, sic in narratione quoque finis est, ad quem omnia tendunt Aristotelis praecepta, *probabilitas*.¹⁾ Atque hic finis tota libri indole dignus est.

Aristoteles contra eos disputat, qui *ταχείαν* aut *σύντομον* volunt esse *διήγησιν*. Quintilianus loco doctrinae pleno et qui isti fuerint, do-

1) Cf. Marx: Ber. Sächs. Akad. LII, 321, Wendland: Anax. v. L. p. 41.

cet, et plura etiam de narrationis historia tradit IV 2, 31: „Eam (scil. narrationem) plerique scriptores maximeque qui sunt ab Isocrate volunt esse lucidam, brevem, veri similem. neque enim refert, an pro lucida perspicuam, pro veri simili probabilem credibilemve dicamus. Eadem nobis placet divisio, quamquam et Aristoteles ab Isocrate parte in una dissenserit, praeceptum brevitatis inridens, tamquam necesse sit longam esse aut brevem expositionem, nec liceat ire per medium¹⁾, Theodori quoque solam relinquunt ultimam partem, quia nec breviter utique nec dilucide²⁾ semper sit utile exponere“.

Tria igitur sunt, quae Isocratei volunt habere narrationem: probabilitas, perspicuitas, brevitatis. Atque haec ex *διηγήσεως* natura explicari possunt. Qui iudicibus rem, quae in controversia est, exponit, hoc certe spectat, ut iis persuadeat (*πιθανότης*). Hic est finis expositionis, quem subesse Aristotelis *περὶ διηγήσεως* disputationi vidimus. Ad eum maxime accedunt Theodori. Sed ne duae quidem partes ab Isocrateis additae a narrandi ratione alienae sunt. Nisi enim dilucide narrabimus, quomodo finem persuadendi assequemur? Neque ulla fere pars magis pellicit ad res extraneas inserendas (episodia) quam *διήγησις*, qua de causa, ut quam brevissime exponamus, monere licet. Sed narrationis *σύντομία*, narrationis *σαφήνεια*, narrationis *πιθανότης* alia est, quam elocutionis. Ut narratio est rerum expositio, sic ad res illae virtutes spectare debent. Aristoteles verborum non facit mentionem in narratione tractanda. Ceteri autem, quo sunt vetustiores, eo magis *res* subiiciunt illis narrandi rationibus. Originem igitur eae quamvis similiter appellatae ex diversis radicibus traxisse mea quidem sententia apparet; quod satis multum valet ad historiam recte intellegendam.

Vetustissimus testis eius, quam ad Isocratem Quintilianus refert, sententiae nobis adest Anaximenes, qui cap. 30 de narratione dicit: *δεῖ τούτων ἕκαστον ποιεῖν βραχέως καὶ σαφῶς καὶ μὴ ἀπίστως* (I 219, 5 Sp.). In uno genere, quod omnium gravissimum est, *μὴ ἀπίστως διηγείσθαι* etiam Anaximenes satis habet de rebus commonere (Rh. Gr. I 219, 20 sqq. Sp.).

1) Hanc Aristotelis sententiam, quam supra exposuimus, cum ad Isocrateam accommodari vellent, erant qui vocabulorum differentiam ita statuerent, ut *σύντομον* eam nominarent, quae omnia necessaria (*ἐντὰ τὰ ἀναγκαῖα*) haberet narratio, *βραχέϊαν* autem, cui aliquid deesset. Quibus vocabulis si utimur, Aristoteles contra *βραχέϊαν* disputat, Isocratis autem *σύντομος διήγησις* etiam ex eius sententia probari potest. Cf. Quint. IV 2, 42: „Ideoque Graecorum aliqui aliud circumcisam expositionem, id est *σύντομον*, aliud brevem putaverunt, quod illa supervacuis careret, haec posset aliquid ex necessariis desiderare. nos autem brevitatem in hoc ponimus, non ut minus, sed ne plus dicatur, quam oporteat.“ Similem verborum differentiam *Περὶ Ὑψ.* cap. 42, 1 Trypho III, 202. Sp.

2) Contra eos igitur Quintil. IV 2, 65.

Reliqua dividuntur in πράγματα et ὀνόματα. Sed συντομία sine praeceptis absolvitur: συντόμως δέ, ἐὰν ἀπὸ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ὀνομάτων περιαιρῶμεν τὰ μὴ ἀναγκαῖα ῥηθῆναι ταῦτα μόνον καταλείποντες, ὧν ἀφαιρεθέντων ἀσαφῆς ἔσται ὁ λόγος. Brevitas igitur ad perspicuitatem defertur. In ea sola commemorantur singula praecepta: ἀπὸ δὲ τῶν ὀνομάτων (scil. σαφῶς ἐροῦμεν), ἐὰν ὅτι μάλιστα τοῖς οἰκείοις τῶν πραγμάτων ὀνόμασι τὰς πράξεις προσαγορεύωμεν (οἰκεία hoc loco κύρια ἔπη sunt, non ut persaepe πρόποντα) καὶ ἐὰν τοῖς κοινοῖς, καὶ μὴ ὑπερβατῶς αὐτὰ τιθῶμεν, ἀλλ' αἰεὶ τὰ ἐχόμενα ἐξῆς τάττωμεν. Haec ratio intellegitur, si conferimus, quae in parte elocutionis dixerit. Neque τὸ πιθανόν neque τὸ σύντομον apud Anaximenem λέξεως qualitas statuitur. Praeter illud εἰς δύο ἐρμηνεύειν solum τὸ σαφῶς λέγειν apparet. Atque summatim in narratione repetit, quae illic exposuit. Cap. 25: πρῶτον μὲν οὖν ὀνόμαζε τοῖς οἰκείοις ὀνόμασι . . . σκόπει δὲ καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων, ὅπως μήτε συγκεχυμένη μίθ' ὑπερβατὴ ἔσται· τὰ γὰρ οὕτω λεγόμενα δύσγνωστα συμβαίνει.

Apparet, quae ratio intercedat. Cum in elocutione, quomodo aperte dicatur, explicatum sit, narratio autem, ut aperta sit, postuletur, repetuntur ea, quae ad λέξιν pertinent. Quae initio res tantum complectebatur διηγήσεως σαφήνεια, bipertita est in πράγματα et ὀνόματα.¹⁾ Συντομία autem, quae ab Anaximene in elocutione omittitur, etiam in narratione, etsi commemorantur ὀνόματα, praeceptis ad verba pertinentibus caret; magis etiam πιθανότης, quae solas ad res spectat.

Magni momenti est Anaximenem ut in elocutione, sic in narratione nomen ἀρετῆς evitare. Eadem ratione Fabius, ubi Isocrateorum sententiam affert, hoc nomen, quo alioqui utitur, noluit adhibere; cum autem idem Isocrates neque λέξεως ἀρετὴν aut ἀρετὰς instituisse videatur, conicere licet eum quoque nomine ἀρετῆς in narratione ut in elocutione se abstinuisse.

Coniunctio inter elocutionem et narrationem maior quam apud Isocratem et Anaximenem facta est in Theodectea arte. „Non enim magnificam modo vult esse (Theodectes) sed etiam iucundam expositionem“ (Quintil. IV 2, 63). Iam Quintilianus vidit, quod Theodecti obiecit, ex elocutionis finibus eas qualitates desumptas esse neque narrationi uni esse proprias, sed omni orationi et omnibus eius partibus.²⁾ Theo-

1) In ea ratione τεχνῶν ῥητορικῶν, quae omnem artem in partibus orationis (μέρη τοῦ λόγου) collocavit neque λέξεως proprium caput tractavit, facile fiebat, ut praecepta loquendi in partes orationis insererentur.

2) Quintil. IV 2, 63: „Illa quoque ut narrationi apta, ita ceteris quoque partibus communis est virtus, quam Theodectes huic uni proprie dedit: non enim

dectes τὸ ἡδὺ καὶ τὸ μεγαλοπρεπές in narratione voluit esse, alii, quorum nomina silentio premit Quintilianus, „tribus narrandi virtutibus adiciunt magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν vocant.“ Inter eos et Theodectem haec ratio intercedit, quod hic nomen virtutis evitasse videtur (magnificam vult esse narrationem cf. Anaxim. δεῖ εἶναι) et τὸ ἡδὺ etiam postulavit, illi ἀρετὴν μεγαλοπρεπείας in narratione collocaverunt. Reminiscamur autem ἡδὺ et μεγαλοπρεπές apud Theophrastum unam esse virtutem et utrumque ab Aristotelis adversariis unam προσδιαίρεσιν praeter perspicuitatem factam esse (cf. supra p. 39 sq.). Iam cognoscemus unum hoc etiam apud Theodectem fuisse eumque quattuor exegisse a narratione: σαφές, σύντομον, πιθανόν, ἡδὺ καὶ μεγαλοπρεπές.¹⁾ Sequitur ut ab iis, qui quartam virtutem μεγαλοπρεπείας in narratione statuerunt, Theodectes non ita multum differat. Illi enim quin quarta Theophrasti virtute adducti sint, non dubito, atque nomen μεγαλοπρεπείας ita accipiendum esse puto, ut omnem quartam virtutem (ornatum illud suave et affluens Cic. Or. 79) comprehendat.

Idem Theodectes, qui ornamenta dicendi in narrationis praecepta recepit, tamen τέλος διηγήσεως verum et iustum servavit: Fragn. 3 (Or. Att.) ἔργον ῥήτορος, ὡς φησὶν Θεοδέκτης, προοιμιᾶσθαι πρὸς εὐνοίαν, διηγήσασθαι πρὸς πιθανότητα κτλ. Fieri sane potuit, ut finis persuadendi cum ornamentis, quae pelliciendo ad persuadendum valent, coniungatur atque cum papyrus quaedam Theodectae artis plena in narrationis praeceptis et πιθανότητα et μεγαλοπρεπές καὶ ἡδὺ una tractaverit (Oxyrh. Pap. edd. Grenfell-Hunt vol. III, No. 410), testimoniis diversis de Theodecte non diffidendum esse puto. Sed iterum moneo vocabulum ἀρετῶν ab eo in narratione nondum esse adhibitum.²⁾

Iam pridem viri docti viderunt Quintiliani de narratione disputationem conferendam esse cum Anonymo περὶ ῥητορικῆς, qui a Seguerio editore nomen accepit. Neque dubium est, quin maxime inter se consentiant, quem consensum cum Theodorus ultimus sit, qui in hac parte ab utroque laudetur, C. v. Morawski veri similiter explicavit, cum Caecilium Calactitam communem Quintiliani et Anonymi fontem putaret.³⁾

magnificam modo vult etc.“ Haec refutatio secuta est Theodorum cf. Anonym. Seg. 103 p. 370 Sp.-H.

1) Quintilianus, qui Theodectis ipsum opus non adhibuit, ἡδὺ et μεγαλοπρεπές duas partes facit, idque propter suam dispositionem, ut primum refellat μεγαλοπρεπές, deinde iucundum in narratione.

2) Haec non solum nominis, sed etiam ipsius rationis definiendi analogia ex ethica philosophiae parte petita ab Aristotele videtur profecta, a Theophrasto esse pervulgata. In elocutione antea vigeat, quam ad narrationem delata est.

3) Quaestiones Quintilian. p. 39, cf. Angermann: De Aristotele rhetorum auctore Diss. Lips. 1904 p. 47.

Tria igitur illa, quae Isocratei a narratione postulant, etiam Anonymus docet, non secus atque Quintilianus in sua ipsius praeceptione voce ἀρετῶν ea appellat p. 365, 6 Sp.-H.: ἐπειδὴ δὲ τῆς διηγήσεως τὰς ἀρετὰς φάμεν τὴν τε συντομίαν καὶ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν πιθανότητα, καιρὸς ἂν εἴη λέγειν περὶ ἐκάστης. Tres deinceps virtutes describit divisione semper facta inter ὀνόματα et πράγματα. Etiam πιθανότης, praecipua et maxime propria narrandi virtus, quae apud Anaximenem verborum capite caret, λεκτικόν iam complectitur τόπον. Nullo post eas tres spatio intermisso statim pergit explicare, quomodo ἡδεῖα et μεγαλοπρεπῆς narratio fiat, res sane mira, quoniam ipse initio non nisi tres virtutes accepit. Eandem sententiam infra repetit (p. 370): καὶ διηγήσεων μὲν ἀρεταὶ αὐταὶ τε καὶ τοσαῦται· εἰσὶ δὲ οἱ πρὸς ταύταις ταῖς τρισὶ (ipse autem praeter eas etiam de sequentibus dixit) καὶ μεγαλοπρέπειαν καὶ αὐξήσιν καὶ ἡδονὴν καὶ προσήνειαν ἧτοι ἐπιείκειαν ἀρετὰς ἔφασαν διηγήσεως· περὶ μὲν οὖν ἡδονῆς καὶ μεγαλοπρεπείας ἔφθηνεν εἰπόντες κτλ.

Multo rectius Quintilianus. Tres, quas numerat virtutes, tractat, tum demum de magnifico, iucundo aliisque virtutibus adversarios refellendi causa admonet. Cum autem Quintilianus Theodectem eum auctorem nominet, qui μεγαλοπρεπῆς et ἡδύ addiderit, ad Theodectem aliis intercedentibus (Caecilio) ea, quae de magnifico et iucundo Anonymus praecipit, — sunt autem satis exilia — referre possumus.¹⁾

1) Optime Quintilianum, Theodectem in Papyro Oxyrh., Anonymum Seg. inter se comparat Mayerus: Prolegg. p. XXXVII sqq. cap. VIII. Theodectis praecepta latere constat. Illud mihi dubium est, quod Mayerus totam partem de virtutibus narrationis, quin etiam totum fere librum Theodectis excerptum putat. Ipse enim Anonymus non magis Theodectem inspexit quam Quintilianus. Ambo nituntur alio auctore, quem Caecilium fuisse veri simile est. Quomodo ergo Caecilius? Utrum Quintilianum rationem exhibuit, an Anonymi turbatum ordinem? Si enim Anonymi instar erat, sibi ipse contradixit, cum tres numeraret virtutes, quinque postea praeciperet. Caecilio eiusmodi crimen tribuere nolo, neque in Caecilii ingenium simplicitatis studiosum quadrat sententia eum praeter illas ἰσχνότητος virtutes magnificentiam et voluptatem in narrationem recepisse. Quintilianus autem, eiusdem fontis testis, ratione ac via virtutes exponit. Multo facilius crediderim iam Caecilium refutasse eos, qui plures quam tres facerent virtutes, usum Theodori rationibus (cf. Anonym. 103, I p. 370 Sp.-H.). Etiam Theodecti illum obstitisse eiusque magnificum et iucundum in refutatione commemorasse, quod inde in seriem virtutum ut continua fieret, ab Anonymo receptum sit. Noluit enim postea de iis, quae alii statuerunt, virtutibus proprie dicere: περὶ μὲν οὖν ἡδονῆς καὶ μεγαλοπρεπείας ἔφθηνεν εἰπόντες, αὐξήσιν δὲ καὶ ἐπιείκειαν τί ἐστι, πολλαχού ἀνηκόαμεν. Quin ipse sibi contradicat, non dubium est. Apparet autem periculosum esse duobus auctoribus, qui ipsi tres se accipere virtutes profiterentur et Theodectem reiciunt, Theodectis artem fontem tribuere. Immo vero illi Isocratei, quos singulos non nominat Quintilianus, hanc partem artis constituerunt; eorum doctrinam etiam Anonymus et Quintil. mediis fontibus interce-

Principatum obtinuerunt tres virtutes narrandi, ab Isocrateis constitutae. Sed Theodectae rationis nonnumquam vestigia apparent. Cum enim Fabius ceteras virtutes multis auctoribus relinqueret, iucundum (*ἡδύ*) soli Theodecti tribuit (IV 2, 63). Ubicumque igitur *ἡδύ* inter narrationis virtutes ducitur, nos iure de Theodecte cogitabimus, non quo eum ipsum semper fontem esse illius, qui τὸ *ἡδύ* exhibet, putemus, sed auctoritatem eius cognoscemus, cum praeter usitatas *τεχνογράφων* tres virtutes narrandi etiam τὸ *ἡδύ* — a philosophis opinor — traditum esse videamus.

Atque primum quidem Cicero ut praecepta scholastica, quae ei perridicula videbantur (De Or. II, 77), aliquantum corrigeret, ad Theodectis doctrinam redibat. *Τεχνογράφους* affert (II, 80): „Deinde rem narrare ita (iubent), ut veri similis narratio sit, ut aperta, ut brevis“ neque eos plane improbat (II, 83): „Iam vero narrationem, quod iubent verisimilem esse et apertam et brevem, recte nos admonent, quod haec narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare.“ Etsi igitur non vituperat tria illa, tamen brevitatem aliter interpretari studet (II, 326) quam isti Graeculi (sic II, 77). Ita enim sit brevis oratio, ut iucunda (*ἡδεια*) esse non desinat. „Saepe obest vel maxime in narrando (brevitas), non solum quod obscuritatem adfert, sed etiam quod eam virtutem, quae narrationis est maxima, ut iucunda et ad persuadendum accommodata sit, tollit.“ Eam sententiam deinde exemplis comprobatur.

Idem *ἡδύ* invenitur in Partitionibus Or. 31: „Quid in narratione quae tandem conservanda sunt? . . . ea sunt in ea servanda maxime, quae etiam in reliquis fere dicendi partibus; quae partim sunt necessaria, partim adsumpta ad ornandum. Nam ut *dilucide probabiliterque* narremus, necessarium est. Sed adsumemus etiam suavitatem.“ *Συντομία* autem hoc in libro *σαφηναία* subiungitur. Atque de differentia inter necessarias et adsumptas virtutes facta infra dicemus: hic satis est commonere in Partitionibus, quas *διαίρέσεις ῥητορικὰς* ex philosophorum fontibus fluxisse scimus, suavitatem inter narrandi virtutes numerari.

Suavitatis in narratione vestigium etiam Dionysius Halic. servavit, qui de Lysiae arte narrandi haec dicit (de Lys. cap. 18 p. 492 R): *οἶομαι δὲ καὶ τὰς τέχνας τῶν λόγων, ἐν αἷς εἰρηταί <τι> περὶ διηγήσεως ἀξιόλογον, οὐκ ἐξ ἄλλων τινῶν μᾶλλον ἢ τῶν ὑπὸ Ἀνσίου γραφειῶν εἰλη-*

dentibus exhibent. At Theodectes quoque Isocrateus. Concedo, sed in narrationis virtutibus proprium fecit iter, quod ut perpauci videntur secuti esse, sic nemo eorum omni ex parte, quorum scripta nos tenemus. Vestigia tantum remanent.

φέναι τὰ παραγγέλματα καὶ τὰς ἀφορμὰς. καὶ γὰρ τὸ σύντομον μάλιστα αὐταὶ ἔχουσιν αἱ διηγήσεις καὶ τὸ σαφές, ἡδεῖαί τε εἰσιν ὡς οὐχ ἕτεραί, καὶ πιθαναί.

Haec fere sunt, quae iucundi vestigia nobis conservantur. Quae si cum magna copia eorum testium, qui tres solas virtutes a Fabio Isocrateis datas comparabis, ea levissima esse et fortuito magis quam consulto in praeceptionem invasisse cognosces. Neve oblitus sis veram Theodectis rationem, cuius et ἡδύ et μεγαλοπρεπές praeter tres usitatas proprium erat, nusquam inveniri ne apud Anonymum quidem Seguerianum.

Etiam minoris momenti videtur fuisse alia partitio ab usitata doctrina aliena, quae Fabio propter auctoris magnum nomen dubitationem iniecit, eam dico, cuius testis est Tullius in Topicis, ubi postulat: „ut planae sint (narrationes), ut breves, ut evidentes, ut credibiles, ut moratae, ut cum dignitate. quae quamquam in tota oratione esse debent, magis tamen sunt propria narrandi“ (Topic. 97 cf. Quintil. IV 2, 64). Haec sane est differentia, sed in numero magis quam in rebus. Nam duo extrema ad πρόπον pertinent, „cum dignitate“ (κατὰ τὸ ἀξίωμα) aequae ac morata narratio (ἡθικὴ cf. Arist. Rhet. III 1408a25), ambo autem in narratione πιθανότητι subiciuntur, cf. Anonym. Seguer. Rh. Gr. I² p. 367 Sp. H. Nec minus evidentia (ἐνάργεια) ab Anonymo πιθανότητι (credibilitali) datur, a Quintiliano vero perspicuitati. Quae cum ita sint, distribue distribuenda: habebis tria illa: perspicuitatem cum evidentia, breviter, probabilitatem cum moribus et cum dignitate.

In historia artis rhetoricae quamquam nostra vel maxime interest proprietates et differentias examinare, tamen in nostra quaestione eae tam sunt raras, ut nihil obstet, quominus vulgarem doctrinam technicis libris et enchiridiis communem unam esse credamus eam, quae tres virtutes narrandi praeceperit. Ipse ille Dionysius, qui in Lysiae iudicio ἡδύ attulit, in Demosthene (c. 34 p. 1062R) de technographis dicit: καὶ τῆς σαφηνεῖας καὶ τῆς συντομῆς καὶ τοῦ πιθανοῦ χωρὶον ἀποφαίνουσιν οἱ τεχνολογοῦντες τὴν διήγησιν οὐχ ὡς¹) ἀλλαγῶ οὐδαμοῦ δεῖν ἐξετάζεσθαι τὰς ἀρετὰς ταύτας... ἀλλ' ὡς ἐν τῇ διηγήσει δεῖν μάλιστα. Tullius quoque vulgarem rationem in tribus virtutibus ponit (De Or. II 80), eamque accipit in Oratore 122: „Rem breviter exponere

1) ὡς οὐκ ἀλλαγῶ libri, negationem transposui. <οὐχ> ὡς οὐκ Reiske. Sed negatio post ὡς debilitat ἀντίθεσιν (ὡς ἀλλαγῶ οὐδαμοῦ ~ ὡς ἐν τῇ διηγήσει). Praeterea si esset negatio post ὡς, propter δεῖν exspectarem μή et μηδαμοῦ. Sic autem omnis compositio negatur et οὐδαμοῦ arte cohaeret cum ἀλλαγῶ.

et *probabiliter et aperte*." Eandem sententiam ex communi fonte¹⁾ depro-
munt Cicero adulescens (de Inv. I, 28) et Auctor ad Herennium (I, 14).
Accedunt praeter Quintilianum IV 2, 31 sqq.²⁾ Fortunatianus II, 18 (p. 111
Halm): „Narratio omnis qualis esse debet? brevis, ut libentius audiatur,
manifesta ut intellegatur, veri similis, ut probetur“ et recentiorum turba
cf. Sulp. Vict. p. 322H, Iulium Sev. p. 357H, Iulium Vict. p. 424H etc.,
Graecorum, ut utar exemplo, Rufum, Vol. I² p. 402 Sp. H.

Maioris momenti est, quod etiam Progymnasmatici assentiuntur.
Qui cum *διηγήματος προγύμνασμα* docerent, usi sunt artium *περι
διηγήσεως* praeceptis. Theon. II p. 79, 20 Sp.: *ἀρεταὶ δὲ διηγήσεως
τρῆς: σαφήνεια, συντομία, πιθανότης*. Probabilitas autem praevallet
ibid. 79, 29: *δεῖ γὰρ ἔχεσθαι ἀεὶ τοῦ πιθανοῦ ἐν τῇ διηγήσει· τοῦτο γὰρ
αὐτῆς μάλιστα ἴδιον ὑπάρχει* (cf. Cic. De Or. II 326). Tanta iam auc-
toritate tres virtutes narrationis utebantur, ut etiam ad *ἐκφρασιν* trans-
ferrentur. Sic enim intellegendus est Theon. II 119, 27: *ἀρεταὶ δὲ ἐκ-
φράσεως αἶδε· (I) σαφήνεια μὲν μάλιστα καὶ ἐνάργεια³⁾ τοῦ σχεδὸν
ὁρᾶσθαι τὰ ἀπαγγελλόμενα, ἔπειτα τὸ μὴ τελέως ἀπομηκύνειν περὶ τὰ
ἄχρηστα (II συντομία), τὸ δὲ ὅλον συννεξομοιοῦσθαι χρὴ τοῖς ὑποκειμέ-
νοις τὴν ἀπαγγέλλαν (III πρόπον, quod respondet πιθανότητι)*. De
Aphthonii simili sententia (II 22, 10 Sp.) infra audies (p. 53).

Atque haec quidem de historia narrandi virtutum.⁴⁾ Ad nostram
autem quaestionem plurimum refert, quatenam ratio inter narrandi vir-
tutes et virtutes elocutionis intercedat.

Anaximenes similitudine utriusque partis nondum perfecta tria in
narratione, sed in elocutione solam perspicuitatem exigebat. Huic uni
igitur in narratione eloquendi praecepta tribuit. Neque vero accurate
ea exposuit, sed tam *κεφαλαιωδῶς* enumeravit, ut de notis rebus alibi
explicatis commonefacere videretur, non docere.

Cum Theophrastus quattuor virtutes elocutionis constitueret, simi-
litudino apud eum maior erat. Quae enim in narratione ad *πιθανότητα*
pertinebant, in elocutione respondebant *πρόποντι*.

1) Hic fons hoc sane loco non est *Latinus* doctor (Thiele: Hermagoras) sed
Graecus. Etsi enim praecepta mirum in modum consentiunt, tamen nomina ita
differunt, ut sua quisque ratione Graeca nomina convertisse videatur.

2) Cf. etiam Quint. II 5, 7: „Narrandi lux (*σαφής*), brevitās, fides“ (*πιθανότης*).

3) Ut Quintilianus evidentiam perspicuitati subiecit IV 2, 64.

4) Vide etiam, quos locos collegerit Geigenmüller utilissimo libello, qui in-
scribitur Quaestiones Dionysianae de vocabulis artis criticae (Lips. 1908) p. 115.
Sed idem minus caute composuit has narrandi virtutes cum virtutibus eloquendi.
p. 23, p. 27 passim. Cf. etiam Causeret: Étude sur la langue rhétorique dans
Cicéron p. 108. Peters: De rationibus inter artem rhetoricam quarti et primi
saeculi intercedentibus Diss. Kiel 1907, p. 56 sqq.

Brevitate a Stoicis inter λέξεως ἀρετὰς recepta factum est, ut omnes tres narrationis virtutes haberent, quibus in elocutione responderent. Ut autem eam brevitatem virtutis λέξεως loco apud posteros raro invenimus, ita narrandi brevitati etiam dicendi praecepta deesse solent.

Quintilianus, quippe qui omnem locum de narrandi virtutibus magis in rebus collocet, in probabilitate quidem breviter verba perstringit (IV 2, 58). Aliter in perspicuitate, quia illius aetatis oratores ei propter inflatum genus dicendi maxime obtrecebant. In ea igitur Quintilianus nihil fere nisi de verborum perspicuitate praecipit, quin etiam ad pronuntiationem venit.¹⁾ Contrarium est in brevitate narrandi. Συντομία neque est apud eum virtus λέξεως, neque in narratione praecepta ad λέξιν pertinentia comprehendit. Perpauca in exemplo Sallustianae brevitatis (IV 2, 45) huc referri possunt.

Eandem ubique invenimus rationem: Si in narrationis virtutibus elocutio affertur, ita afferri solet, ut praecepta in altera parte artis exposita breviter commemorentur admonendi, non docendi causa.

Sic etiam instructus erat communis fons Auctoris ad Herennium et Tullii adolescentuli in Rhetoricis. Auctor anonymus brevitatis causa recidit, quae ei ad elocutionem pertinentia superflua videbantur in narratione. Cicero illa quidem exhibet, sed vide quam exilia. In brevitate vestigium tantum reperitur de Inv. I, 28: „Non minus rerum non necessariarum quam *verborum* multitudine supersedendum est.“ Hoc nihil est, meminisse autem oportet Auctorem ad Her. in elocutione, quae Ciceronis manco operi deest, non habere *συντομίας ἀρετήν*. Paulo plura in perspicuitate de Inv. I, 29: „Ac verbis quoque dilucidis utendum est, quo de genere dicendum est in praeceptis elocutionis.“ In probabili vero narratione ne tale quidem vestigium remanet. Similis ratio est in Ciceronis libro De Or. II 326 sqq. Ad verba non nisi haec pertinent: „Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis . . . narrabitur“ (II 329). Partitiones Oratoriae virtutes narrandi postponunt elocutioni, itaque filium ad ea, quae supra dicta sunt, pater revocat (Part. Or. 32).

Λεκτικοῦ τόπον etiam in narrationis capite maxime ratio erat habenda iis scriptoribus, qui nullam partem propriam *περὶ λέξεως* exhibebant. Quo factum est, ut auctores *προογυμνασμάτων* et Anonymus Seguerianus, a quo partes orationis (*μέρη τοῦ λόγου*) tractantur, plura de elocutione offerant. Ita de verbis Theo in omnibus tribus virtuti-

1) Itaque Fabius magis de communi usu, quam de sua ipsius ratione testis est, cum dicit in elocutionis perspicuitate (VIII 2, 22): „Nam *rerum* perspicuitas, quomodo praestanda sit, diximus in praeceptis narrationis.“

bus *διηγήσεως* dicit, neque satis habet facta verba et longe tralata et aliena perspicuitatis causa reicere, sed etiam unumquodque genus definiendo explicat et exemplis illustrat, quod ad *λέξεως* partem pertinet. Deinde in brevitatis virtute, quoniam eadem fere genera verborum adhibentur, paulo brevius disputat, sed non praeterit elocutionis praecepta. Atque nos eius virtutis praecepta ad *dicendum* parata non habemus nisi apud Theonem et Anonymum Segnerianum¹⁾, quae, cum historiam *συντομίας λέξεως* consideraverimus, ad Stoicos inventores intellegemus referenda esse. Nam Stoici primi docuerunt *συντομίαν* esse *λέξεως ἀρετήν*.

Omnes rhetores, qui elocutionis praecepta in narrationis virtutes traxerunt, concedunt alteram partem artis alterius in fines incursare veluti Dionysius H. de Demosth. c. 34 p. 1062 R, Theodorus apud Anonym. Seg. 103 (I², 370 Sp.-H.), Cicero de Inv. I 29, Part. Orat. 31, De Or. II 83²⁾, Quintil. IV 2, 62. Mixtae autem hae sunt partes, cum duae rationes dividendae artis rhetoricae confunderentur. Notum est priscam fuisse eam rationem, quae in orationis partes (*μέρη τοῦ λόγου*) omnem artem distribuebat. In iis iam artibus exponebatur, quid *διήγησις* habere deberet ipso quidem nomine *virtutum*, ut videtur, nondum nuncupato. Deinde autem in tres partes omnis ars divisa est: *εὔρεσιν τάξιν λέξιν*, quibus brevi post accessit *ὑπόκρισις*, postremo *μνήμη*. In nova *τάξεως* parte antiqua *μέρη τοῦ λόγου* collocabantur multis quidem praeceptis privata, quae in novas partes inventionis et elocutionis disponenda erant. Fieri iam poterat, ut idem caput duobus locis exponeretur, velut Aristoteles, ut exemplum afferam, *πίστεις* et in inventione et in *τάξεως* parte sub argumentationis capite tractavit. Ita certi fines, quibus *διηγήσεως ἀρεταί* in *τάξεως* parte explicatae dirimerentur ab elocutionis virtutibus, non observabantur nisi ab iis auctoribus, apud quos ipsae virtutes dissimiles erant, ut Aristoteles *σαφήνειαν* in elocutione, in narratione *πιθανότητα* docet, ut Anaximenes tria quidem narrandi praecepta usitata exhibet, sed elocutionis perspicuitate contentus est. Quanta vero post Theophrastum et Stoicos fuerit utriusque partis affinitas, demonstratur hac tabula:

1) Cicero, qui in Part. Orat. *συντομίαν* docet *λέξεως* esse virtutem, tamen praecepta nulla fere affert (Part. Or. 19).

2) Adnotandum est hunc locum cum Tulli ipsius ratione non plane consentire. In narrationis enim capite (II 329) explicat, cur perspicuitas *proprie* in *narratione* tractetur, et argumentis eam dispositionem defendit.

Virtutes

narrandi:

a) in rebus	$\left\{ \begin{array}{l} \text{σαφήνεια} \\ \text{συντομία} \end{array} \right.$
b) in verbis	

dicendi:

ἑλληρισμός	$\left. \begin{array}{l} \text{σαφήνεια} \\ \text{(συντομία Stoici)} \\ \text{πρέπον} \\ \text{μεγαλοπρέπεια} \\ \text{(καὶ τὸ ἡδὺ)} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{λέξεως} \\ \\ \\ \\ \text{(in verbis)} \end{array}$
σαφήνεια	
(συντομία Stoici)	
πρέπον	

Videmus, quantula sit differentia, neque mirum est extitisse eos, qui hanc quoque tollere studuerint. Quamquam plane ineptum erat, narrationi etiam virtutem ἑλληρισμοῦ tribuere, quae prorsus est elocutionis et in omni parte orationis aequabiliter conservanda, tamen aequandi studio commotus hoc fecit Aphthonius Rh. Gr. II, 22 Sp.: Ἄρεται δὲ διηγήματος τέσσαρες· σαφήνεια, συντομία, πιθανότης καὶ ὁ τῶν ὀνομάτων ἑλληρισμός.

Omnem denique historiam virtutum narrandi Nicolaus breviter colligit Rh. Gr. III, 457 Sp.: Ἄρεται διηγήσεως κατὰ μὲν τινὰς πέντε· συντομία, σαφήνεια, πιθανότης, ἡδονή, μεγαλοπρέπεια (ut nostra tabula), καθ' ἑτέροισι δὲ μόνῃ πιθανότης. τὰς γὰρ ἄλλας τέσσαρας κοινὰς παντὸς λόγον ἐνόμισαν (Theodorus). ὡς δὲ τοῖς ἀκριβεστέροις δοκεῖ, τρεῖς εἶσι μόναι· σαφήνεια, συντομία καὶ πιθανότης (Isocratei).

Atque haec quidem de virtutibus narrationis. Perspecta et affinitate et differentia neque dubium est, quin ad intellegendas λέξεως ἀρετὰς utiles sint¹⁾, neque latet, quatenus iure adhibeantur. Primum quidem de natura virtutum certiores facti eos non audibimus, qui ideas pro virtutibus substituant (Schmid, Nassal, cf. p. 7, p. 27). Deinde eorum improbatur sententia, qui plures λέξεως virtutes numerent (Schmid l. c. Mayer: prolegg. p. XV, frgm. p. 17). Ut enim ea ipsa re auctoritas, qua Theophrasti utebantur ἀρεταὶ λέξεως, demonstratur, quod inepte et contra indolem διηγήσεως ad tres Isocrateorum virtutes narrationis μεγαλοπρέπεια et ἑλληρισμός addita sunt, ita aliam virtutem nullam invenimus. Ad singula denique praecepta virtutum λέξεως comparandae sunt virtutes διηγήσεως. Sed haec semper observata est a probis auctoribus differentia, quod narrandi virtutes in rebus versantur, de verbis fortuito magis atque summam et ita praecipitur, ut ad elocutionem

1) Nimis caute distinxisse mihi videtur Wendlandius: Anaximenes v. L. p. 43, quamquam de Theodectis arte, de qua ille dicit, ne ego quidem ex comparatis narrandi et dicendi virtutibus aliquid certi affirmare audeo.

redeat praeceptio. Qui igitur ad elocutionis doctrinam restituendam utitur virtutibus narrandi, caveat necesse est, ne illa ad *res* pertinentia etiam in elocutionis partem, a qua plane aliena sunt, traiciat.¹⁾

CAPUT V.

DE VIRTUTUM DICENDI APUD ROMANOS
RATIONE.

Ducentorum fere annorum spatium intermittamus et in recentioris aetatis scripta rhetorica Latinis litteris mandata accuratius inquiramus, quam nobis virtutum rationem ostendant. Atque primus quidem dignus est, qui audiatur, M. Tullius Cicero. Quem nos iam in altero nostrae disputationis capite ad testimonium de virtutibus elocutionis dicendum advocavimus, quia is non solum de sua ipsius ratione virtutum sed etiam de Theophrasti nos facit certiores. Itaque singula in hoc capite nolo repetere, totam argumentandi rationem ut breviter comprehendam: Tulliano Oratore probatur Theophrastum quattuor virtutes illas praecepisse, tertio De Or. libro ostenditur omnem institutionem λέξεως sub virtutum quattuor capitibus tractari et absolvi. Ut in singulis praeceptis Cicero recentiorum studiorum rationem habuit, ita in tota partitione elocutionis Theophrastum Peripateticum secutus est. Quae cum ita sint, facile intellegitur eos magnopere errare, qui Ciceroni diffidunt, Dionysio aliisque rhetoribus maiorem volunt fidem habere. Hugo Rabe in dissertatione de Theophrasti libris περί λέξεως Dionysium anteposuit, multo acerbius de Cicerone iudicium etiam novissimus libri περί λέξεως editor Mayerus tulit: eius disponendi rationem prorsus nullam esse, veram Theophrasti doctrinam eum non perspexisse, ordinem libri De Or. III inde explicari, quod Cicero satis infelicem in modum Theophrasti quartum caput cum reliquis tribus contaminaret, unum insuper caput Theophrasteum, quod esset de tribus dicendi generibus, sub vitiosa libri Tulliani dispositione paene latere, dispersis ex locis id esse restituendum (Mayer: Prolegg. p. XI sqq.). Confiteor me non sine lacrimis Tullium nostrum in Procrustis lectulo damnoso vidisse distentum et laceratum. Neque vero fugit Mayerum totam elocutionis materiem apud Ciceronem secundum quattuor dicendi virtutes esse divisam, non fugit eum χαρακτήρας λέξεως ab hoc ordine esse alienos. Quos quod nihilominus a Cicerone tractatos esse studuit demonstrare, hoc resistantibus

1) Qua in re ubique peccavit Mayerus, sed etiam Geigenmüller, alii.